

REGNERUS STEENSMA

Protestantse kerken hun pracht en kracht

Bezorgd en ingeleid door Justin E.A. Kroesen

BORNMEER 2013

Inhoud

TEN GELEIDE 9

- [I] KERKGEBOUWEN EN INTERIEURENSEMBLES 15
- 1 Middeleeuwse kerken geschikt gemaakt voor de protestantse eredienst 15
  - 2 Gereformeerde (hervormde) kerkbouw 18
    - Achtzijdige kerken* 18
    - Kerken in de vorm van een Grieks kruis* 23
    - Lengtegerichte kerken* 26
  - 3 De calvinistische kerkinrichting als een ensemble 28
    - Samenspel tussen preekstoel en pilaarbanken in Hollandse stadskerken* 29
    - Evenwicht tussen preekstoel en herenbank in Friese dorpskerken* 36
    - Rechte en halfronde bankenblokken in verschillende landsdelen* 44
  - 4 Doopsgezinde kerken en hun interieurs 49
    - Een dorpswoning, een grachtenpand en twee schuurkerken* 50
  - 4 Lutherse kerken en hun interieurs 54
    - Diversiteit in ruimtevormen en rijk gesneden preekstoelen* 55
- [II] DE INRICHTING VAN HET SCHIP: PREEKSTOEL EN ORGELFRONT 61
- 1 Middeleeuwse preekstoelen en hun beeldtaal 61
  - 2 De beeldtaal van protestantse preekstoelen 66
    - Kimsword: alleen door Christus is het Oude Testament te verstaan* 66
    - De theologie van Friese preekstoelen* 68
    - Een bijzonder programma in Sexbierum* 71
    - Rijke beeldtaal op kostbare lutherse kansels in Noord-Holland* 73
    - De Werken van Barmhartigheid in de Nieuwe Kerk in Amsterdam* 75
    - De vergankelijkheid op Groninger preekstoelen* 78
    - De vier jaargetijden op Friese preekstoelen* 80
  - 3 Doophek en koperwerk 82
    - Verwijdering en verplaatsing* 82
    - Fraai versierde doophekken* 84
    - Koperwerk aan preekstoel en doophek* 87
  - 4 Het orgelfront 89
    - Symboliek* 90
    - Muziekinstrumenten* 91
    - Voorstellingen op orgelluiken* 94

- [III] DE AFSLUITING TUSSEN SCHIP EN KOOR 100
- 1 Doksalen 100
  - 2 Koorhekken 108
    - Hekken uit de katholieke tijd* 108
    - Protestantse koorhekken* 115
  - 3 Herenbanken als koorafsluiting 124
  - 4 Schotwerken 128
- [IV] DE ONGANG MET HET KOOR 135
- 1 Het lege koor 135
  - 2 Groninger avondmaalsruimten 138
  - 3 Grafruimten 142
    - Gelders-Utrechtse graftombes* 142
    - Hollandse grafmonumenten* 147
    - Grafmonumenten als blikvangers in Groninger dorpskerken* 152
    - Grafkoren in Friesland* 154
    - Grafmonumenten in de overige landsdelen* 158
  - 4 Dominerende herenbanken 160
- [V] TEKSTEN OP BORDEN EN MUREN 163
- 1 Geloof, gebod, gebed 164
    - Tien Geboden-borden* 165
    - Verduidelijkingen en vermaningen* 172
    - Invloed van overheid en adel* 173
  - 2 Wet en evangelie 176
    - 'Onze vervloeking'* 176
    - 'Het eijnde der wet is Christus'* 177
    - Ellende, verlossing en dankbaarheid* 180
    - Voorstellingen van wet en evangelie in Friese kerken* 182
  - 3 Diverse bijbelse boodschappen 184
    - Avondmaal, doop en preek* 184
    - Tien teksten in de stad-Groninger Der Aa-kerk inzake de hele kerkdienst* 186
    - Christus: fundament en zaligmaker* 188
    - Gedachten over het Laatste Oordeel* 191
    - Collages van bijbelteksten* 193
    - Het Huis des Heren* 196
    - Waarschuwing tegen afgoden* 197
    - Verband tussen Israël en de christelijke gemeente* 198
    - Gods hulp in de strijd* 198

- 4 Vrome bespiegelingen 200
  - Rijkdom en armoede in Weesp* 200
  - Oproep tot hulp aan armen en wezen in Enkhuizen en Haarlem* 202
  - Hel- of hemelwaarts in Longerhouw* 203
  - Gods goedheid en de plicht van de mens in Muiden en Mijnsheerenland* 205
  - Het wezen van de godsdienst in Noordeloos en het oordeel in Nieuwpoort* 207
- 5 Wereldlijke teksten 208
  - Memorieborden* 212

[VI] SPIEGEL VAN DE STANDENMAATSCHAPPIJ 217

- 1 Regenten: 'stede-glazen' 217
  - Complete beglazing in De Rijp* 219
- 2 Ambachtslieden: gildeborden 224
  - Borden met bijbelteksten* 225
  - Borden met gedichten* 228
- 3 De adel: meubilair en monumenten 234
  - In Oosterwijtwerd werd de gehele inrichting geschonken door Gijsbert Herman Ripperda* 236
  - Het 'erf-, over- en opperkerkmeesterschap' in Delden* 237
  - Beloning voor armenzorg in Kimswerd* 239
  - Rouwborden* 240
  - Adellijke grafruimten* 248

Literatuur 259

Plaatsnamenregister 265

Nawoord 272